

СТРЕС И КОНФЛИКТНОСТ ПРИ БЪЛГАРИ И РОМИ

Филипова Милена*, Цани Цанев**

*Психолог-магистър по социална психология

** Проф., д.пс.н.

Целта на изследването е да определи нивото на стреса при българския и ромския етнос, нивото на вътрешетническата и междуетническа конфликтност и връзката между тях.

Изследването обхваща 110 човека, разделени в 8 групи по етнос, пол и възраст.

Използван е тест за измерване на стреса по четирибална скала от 1 до 100 бала и тест за уреждане на конфликти от 21 въпроса, отчитащ нивото на вътрешна поддръжка, съгласуваност в общуването, и нивото на конфликтност вътре във всеки етнос и между етносите.

Установява се, че:

- Спрямо стреса няма съществени различия при изследваните групи.
- Стресът повлиява на вътрешетническата и междуетническа конфликтност. По отношение на показателите на междуетническата конфликтност най-силно е обаче влиянието на наслоените, стереотипизирани нагласи, натрупаните втвърдени предразсъдъци, опосредстващи същинското опознаване на истинското лице на другия.
- Спрямо другите изследвани категории не се наблюдават съществени различия между двата етноса, нито форми на засилена конфликтност.
- С нарастването на възрастта нивото на конфликтност се понижава.
- Полът оказва влияние върху конфликтността, но с нарастване на възрастта влиянието му намалява.
- По-високото ниво на междуетническа конфликтност се обяснява с трудностите, възникващи при общуване на различни по произход, манталитет, култура и пр. етнически личности.
- Наблюдават се бариери в междуетническото общуване.

Stress and confliction between Bulgarian and Gypsy

Filipova Milena*, prof. Tzani Tzanev

The aim of this research is to determine the stress level in the Bulgarian and Gypsy ethnic groups, the level of internal ethnical and inter-ethnical confliction and the relation between them.

The research covers 110 people divided in 8 groups by ethnoses, sex and age.

A stress measurement test with a four-point scale from 1 to 100 points is used, as well as a conflict settlement test with 21 questions accounting for the level of internal support, communication coordinanation, and the level of confliction in each ethnic group and between the ethnic groups.

It was found that:

- There are no considerable differences regarding the stress in the examined groups.
- Stress influences the internal ethnical and inter-ethnical confliction. In respect to the indices of inter-ethnical confliction, the most powerful influence is that of the deeply-rooted stereotyped attitude and prejudices, which prevent people, from truly understanding the real personality of the Other.
- In respect to other studied categories there are not any significant differences observed between the two ethnic groups, nor any forms of increased confliction.
- The older the age, the lower the level of confliction.
- Sex influences confliction, but with the advance of age its influence is diminished.
- The higher level of inter-ethnical confliction is explained with the difficulties arising in the communication between various ethnical personalities with different origin, mentality, culture and so on.
- Barriers are observed in inter-ethnical communication.

Въведение

В съвременния свят, характеризиращ се с динамични темпове на развитие на икономиката и обществото, глобализация, информационна натовареност и стресогенна среда, честотата на емоционалното стресово състояние все повече нараства и обхваща всички възрастови групи.

Стресът се определя като състояние на организма, което настъпва в резултат на необикновено продължително дразнение и изисква напрежение с оглед адаптация към дразнителя.(10). Според редица автори стресът се свързва най-вече със заплахата, отнасяща се както до съществуването на индивида, така и до удовлетворяването на

жизнено важни за него потребности(12). Засилващите се социални противоречия, икономическите, политическите и нравствените проблеми, пред които е изправено съвременното българско общество задълбочават проблемите на разпознаването и приемането на другите (отношенията мнозинство-малцинство) и още повече в контекста на взаимоотношенията българи-роми в мирно съжителство, но и в границите на социокултурно неразбиране.(2, 3, 4, 6, 7). Според някои изследователи стреса влияе върху агресията, а тъй като тя е влияе на конфликтността, предполагаме, че стреса влияе и на конфликтността(9).

Най общо задачите на настоящето изследване се свеждат до:

1. Определяне на равнището на стреса при двата етноса
2. Определяне на нивото на вътретническата и междуетническата конфликтност
3. Анализ на конфликтността и междуетническите отношения във връзка със стреса в конкретната ситуация.

Методики на изследването

Изследването обхваща 110 човека, разделени в 8 групи по етнос, пол и възраст. Избрани са по напълно случаен принцип. Бяха тествани 75 души българи: мъже до 35 години-20, мъже над 35 години-9, жени до 35 години-26, жени над 35 години-20, и роми: мъже до 35 години-11, мъже над 35 години-7, жени до 35 години-10, жени над 35 години-7

Използван е тест за измерване на стреса по четирибална скала от 1 до 100 бала. Възможните отговори са групирани в четири вида отговори. Използван е също тест за уреждане на конфликти вътре в етноса и между етносите от 21 въпроса. Ключът към въпроси № 2, 5, 9, 12, 14, 18 и 20 отчита нивото на вътрешна поддръжка между събеседниците (ВП). Ключът към въпроси №1, 4, 6, 8, 11, 15 и 19 отчита нивото на съгласуваност в общуването (СО). Ключът към въпроси № 3, 5, 7, 10, 13, 16, 17 и 21 отчита нивото на уреждане на конфликти (УК). Балът за всяка една може да варира от 7 до 28т., като колкото повече бала намалява под 21 тестови единици се задълбочават проявите на за конфликтно поведение, Колкото балът повече клони към 7, толкова вероятността да се оправят взаимоотношенията между субектите намалява.

Резултати и дискусия

Анализ на резултатите от емпиричните данни по отношение на стреса

Стойностите на средноаритметичната величина (\bar{X}) по отношение на стреса при двата етноса се движат в границите на лекия и умерен стрес-(фиг.1) В условията на социална криза действието на стресогенните фактори се изостря и предизвиква промени в мисленето и поведение на личността. Политическата, икономическата и културна криза създават условия за несигурност, страх, фрустрация у личността и засилва нейната агресивност при междуличностно общуване. Това води до влошаване на общуването и разбирането вътре и между етносите.

Анализ на резултата спрямо вътретническата конфликтност

Вътрешната поддръжка вътре в етносите има стойност на \bar{X} между 20,44 и 23 тестови единици (т.е.)-(фиг.2). По-висока ВП се наблюдава във втората възрастова група при двата етноса, независимо от пола. Въпреки това и при двете възрастови групи, независимо от пола и етноса се наблюдава ниско ниво на ВП. Причините са предизвикани от изостряне на социално-икономическата криза, нарастващото отчуждение и стресогенната среда. Митът за традиционната сплотеност на ромите се пропуква, под напора на модерната епоха и тежките условия на живот.

По отношение на съгласуваността в общуването стойностите на \bar{X} се движат при българите между 18 и 22 тестови единици, а при ромите между 17 и 22 тестови единици (фиг.3). По-висока СО се наблюдава при мъжете от втората възрастова група при двата етноса, \bar{X} около 22 т.е. При жените от тази възрастова група \bar{X} е около и под критичния минимум, независимо от етноса. При втората възрастова група, независимо от пола и етноса стойностите на \bar{X} са под критичния минимум, което се дължи на процеса на отчуждаване сред младите хора. Като цяло социално-икономическата криза и свързания с нея стрес, нарушава съгласуваността в общуването и затруднява нормалното му протичане.

По отношение на уреждането на конфликти вътре в етноса стойностите на \bar{X} а се движат от 18,11 до 20,89 т.е.-(фиг.4). Свързаната с развитието на съвременното общество тенденция за засилване на конкуренцията и стесняване на социално поносимите социални и професионални ниши води до фрустрация на членовете и на двата етноса и влошава междуличностното общуване. Въпреки това няма остри прояви на агресия и конфликтност. Вероятно икономическата криза и свързания с нея стрес водят до страха от насилие и враждебност тласка етносите към намиране на адекватни поведенчески форми за преодоляване на кризата и свързания с нея стрес.

Анализ на резултата спрямо междуетническата конфликтност.

\bar{X} на вътрешна поддръжка между етносите се движи около и под критичния минимум от 21 т.е. (фиг.5) Тя има по-високи стойности при ромския етнос. Вероятно поради известен малцинствен конформизъм от страна на ромите по отношение на мнозинството. Конкурентната социална среда оказва видимо въздействие върху междуетническото общуване като го ограничават до възможния минимум. Това влошава качеството на междуетническата комуникация. Същевременно не се наблюдават прояви на нетърпимост, а резервирано защитно поведение. И при двата етноса се проявява стереотипизация при междуетническото общуването и опростено междуетническо възприятие. Наблюдават се слаби прояви на междуетническа враждебност продиктувани от междуетнически предразсъдьци и стереотипи.

Стойностите на \bar{X} по отношение на съгласуваността в общуването са близки. при българите (\bar{X} между 15,71 и 17,5 т.е.) и ромите (\bar{X} между 17,6 и 19,6 т.е.) (фиг.6). Взаимните контакти и общуване почиват на принципа на ненамеса в границите на чуждата етническа група, но и недопускане в границите на собствената етническа група. Борбата за оцеляване тласка двата етноса до затваряне в своите групи и до недопускане на близост с друг етнос. В междуличностните контакти се наблюдава сблъсък със езикови, културни, социални бариери трудни за преодоляване. Наслоени с времето стереотипи и предразсъдьци пречат на адекватното оценяване на другите. Все пак при ромите се наблюдава по-голяма отвореност в общуването с българи, отколкото обратно.

По отношение на уреждане на конфликти между етносите, стойностите на \bar{X} при българите (\bar{X} между 16,42 и 19 т.е.) и ромите (\bar{X} между 18,6 и 20,4 т.е.)-(фиг.7. Вероятно, стреса влияе върху уреждането на конфликти между етносите. Свързаната с развитието на съвременното общество, тенденция за засилване на конкуренцията и стесняване на социално поносимите социални и професионални ниши води до фрустрация на членовете и на двата етноса. Въпреки това не се наблюдава силно изявени прояви на агресия и конфликтност. Вероятно страха от насилие и враждебност тласка етносите към намиране на адекватни поведенчески форми за преодоляване на кризата и свързания с нея стрес. Изповядвайки различни цели и интереси представителите на двата етноса търсят своята реализация като личности в рамките на своята етническа група. Наблюдава се слаба, но постоянна междуетническа враждебност продиктувана от междуетнически предразсъдьци и стереотипи.

Анализ на индивидуалния резултат

За анализ на индивидуалния резултат е използван метода на F- критерия на Фишер, даващ обективни резултати при малки извадки. При сравнение на групите по двойки се наблюдават някои съществени различия.

По отношение на съгласуваността в общуването вътре в етноса между групите на БМ2 и РМ1- $F_{\text{ЕМП}} > F_{\text{ТАБЛ}}$, $2,78 > 2,65$. При българите се наблюдава по-добра съгласуваност в общуването, вероятно зрелостта и по-големия жизнен опит води до по-качествено общуване. Въпреки по-голямата сплотеност и наличието на групов ефект в ромския етнос, при РМ1 се наблюдават и повече прояви на вътреетническо насилие. Това влошава взаимоотношенията, особено при по-млади хора с недостатъчно добре формирани поведенчески модели на поведение.

По отношение на уреждането на конфликти вътре в етноса съществени различия се наблюдават при три двойки групи. Първото съществено различие се наблюдава при групите на БМ2 и РМ1- $F_{\text{ЕМП}} > F_{\text{ТАБЛ}}$, $4,00 > 2,90$. Вижда се, че при уреждането на конфликти възрастта води до подобряване на общуването. Младите роми имат проблеми с уреждането на конфликти вътре в етноса. Причините са свързани с липсата на опит и по-високото ниво на вътреетническо насилие. Второто съществено различие се наблюдава при групите на БЖ2-РЖ2- $F_{\text{ЕМП}} > F_{\text{ТАБЛ}}$, $14,05 > 4,56$. По-високата стойност на \bar{X} при ромската група, се обяснява с по-силно проявената склонност към компромисно поведение при уреждане на конфликти в собствената група от страна на ромките от тази възрастова група. От друга страна при българките се наблюдава по-индивидуализирано поведение при уреждането на конфликти с българи.

Третото съществено различие се наблюдава при сравняване на групите на БЖ2 и РЖ1- $F_{\text{ЕМП}} > F_{\text{ТАБЛ}}$, $12,46 > 4,56$. По-голямата зрялост и по-богатия жизнен опит са причина за по-високия резултат при българките. Явно при по-младите роми-жени общуването зависи силно от наложените стереотипи на вътреетническа комуникация. Малцинственият статус, високата безработица сред ромите, негативната конкурентна среда явно влошават взаимоотношенията в рамките на ромската общност. По-голямата зрялост и по-богатия жизнен опит е причина за по-високия резултат при българките. Явно по-младите ромски жени, с течение на времето, постепенно овладяват способности за преодоляване на конфликтите. Те вземат по-зрели решения в по-късна възраст. В по-ранна възраст проявяват известна склонност към прояви на известна конфликтност в поведението спрямо членове на собствената група.

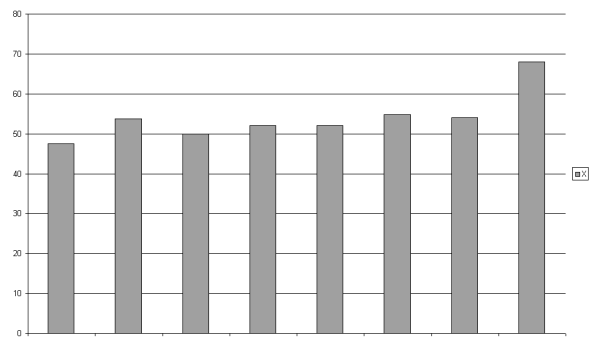
По отношение на съгласуваност в общуването между етносите съществени различия се наблюдават при групите на БЖ2 и РЖ2- $F_{\text{ЕМП}} > F_{\text{ТАБЛ}}$, $16,49 > 4,77$. Резултатите са по-високи при ромската група. Малцинственият статус, страхът от насилие предизвиква по-компромисно поведение у ромските жени при контакти с българи и търсене на по-добра съгласуваност в общуването с представители на мнозинството. Съществени различия се наблюдават и при сравняване на групите на БЖ1 и РЖ2- $F_{\text{ЕМП}} > F_{\text{ТАБЛ}}$, $3,58 > 2,95$. Отново при ромките се наблюдава по-висок резултат, но и в двата случая \bar{X} е под критичния минимум от 21 т.е. Тук

По отношение на уреждането на конфликти между етносите, съществени различия се наблюдават при групите на БЖ2 и РЖ2- $F_{\text{ЕМП}} > F_{\text{ТАБЛ}}$, $16,49 > 4,56$. По-високите резултати на ромките се обясняват с проявите на конформизъм спрямо членовете на българската група. Ромските жени от тази възрастова група са по-склонни на компромисно разрешение на конфликта, отколкото българките. Съществени различия има и при сравняване на групите на БЖ2 и РЖ1- $F_{\text{ЕМП}} > F_{\text{ТАБЛ}}$, $10,47 > 4,56$. По-голямата зрялост и по-богатия жизнен опит е причина за по-високия резултат при българките. Явно по-младите ромите-жени с течение на времето постепенно овладяват способности за преодоляване на конфликтите. Като цяло, обаче се наблюдават несподелени противоречия между двата етноса, без силно

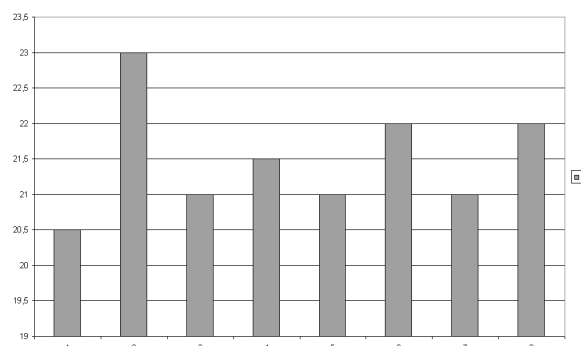
изразени външни прояви. Поради толерантността при българи и роми се стига до мирно съжителство без сериозни прояви на междуетническа конфликтност.

Фиг. №1-7

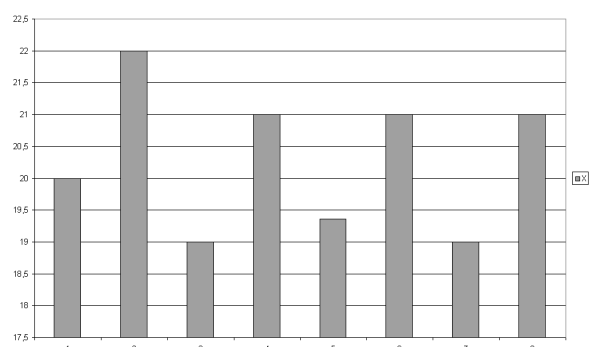
Фиг. №1 Разпределение на \bar{X} спрямо фактора стреса

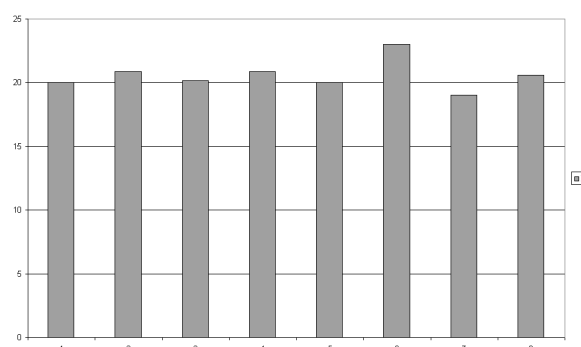
Фиг. №2 Разпределение на \bar{X} спрямо категорията вътрешна поддръжка в етноса

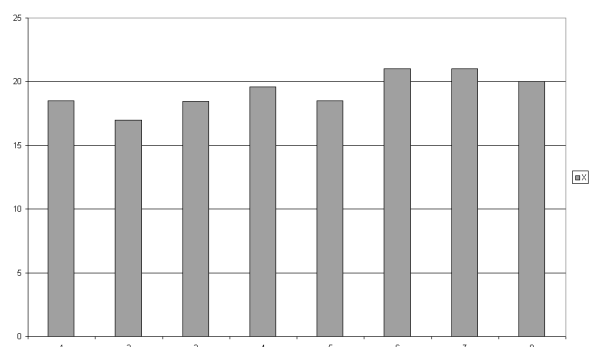
Фиг. №3 Разпределение на \bar{X} спрямо категорията съгласуваност в общуването в етноса

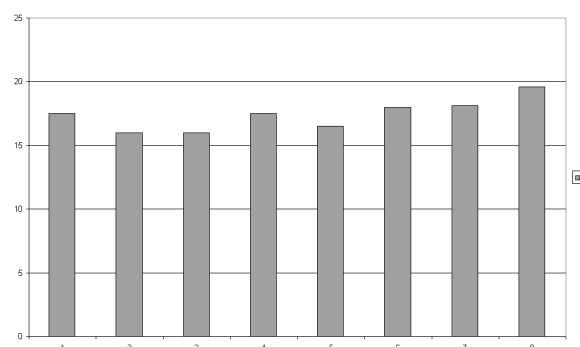
Фиг. №4 Разпределение на \bar{X} спрямо категорията уреждане на конфликти в етноса

Фиг. №5 Разпределение на \bar{X} спрямо категорията вътрешна поддръжка между етносите

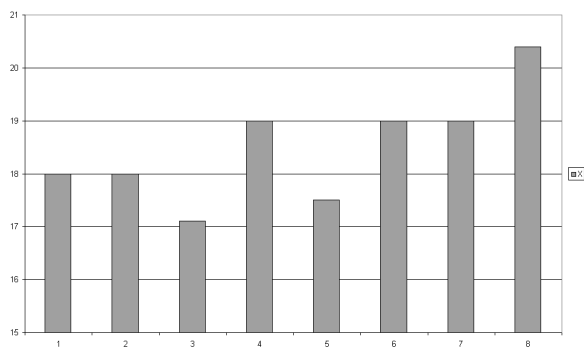
Фиг. №6 Разпределение на \bar{X} спрямо категорията съгласуваност в общуването между етносите

Фиг. №7 Разпределение на \bar{X} спрямо категорията уреждане на конфликти между етносите

Легенда:

1- българи-мъже до 35 годишна възраст

- 2-българи-мъже над 35 годишна възраст
- 3- българи-жени до 35 годишна възраст
- 4- българи-мъже над 35 годишна възраст
- 5- роми-мъже до 35 годишна възраст
- 6- роми-мъже до 35 годишна възраст
- 7- роми-жени до 35 годишна възраст
- 8- роми-жени до 35 годишна възраст

Изводи и препоръки

1. Спрямо фактора стрес няма съществени различия при нито една от изследваните групи. В условията на социална криза стресогенните фактори се изострят и предизвикват промени в мислене и поведението на хората. Социално-икономическата криза в обществото създава чувство на несигурност, страх, психично напрежение и влошава общуването вътре в етноса и между етносите.

2. Стресът повлиява на конфликтността, като влошава общуването както в етноса, така и между двата етноси. Влошените социални условия намаляват възможностите за удовлетворяване на жизнено необходими потребности у индивидите. и ги поставя в конкурентни отношения по между им. Като следствие общуването обеднява, вътрешната поддръжка отслабва, а всичко това създава пречки при разрешаването на междуличностни конфликти.

3. Спрямо другите изследвани категории, а именно вътрешна поддръжка, съгласуваност в общуването и уреждане на конфликти при сравняване на резултатите на някои от групите се наблюдават някои съществени различия вътре във всеки етнос и между двата етноса, без прояви на засилена конфликтност..Като цяло по отношение на променливите вътре в етноса, по-ниско ниво на конфликтност се наблюдава при представителите на втората възрастова група, независимо от етноса. Тази тенденция е по-добре изразена при ромския етнос. Оказва се, че с нарастване на възрастта влиянието на фактора пол отслабва и резултатите на двата пола се изравняват.

При първата възрастова група се наблюдава по-висока конфликтност. Отново резултати са изравнени между двата пола., но тук отново натежава влиянието на фактора възраст. При младите хора се наблюдават процеси на отчуждение, които засягат и по-възрастните, но в по-малка степен.Това важи и за двата етноса. Затворената сплотена ромска общност започва да се пропуква под влиянието на модерната епоха.

По отношение на показателите на междуетническата конфликтност най-силно е влиянието на наслоените , стереотипизирани нагласи, натрупаните втвърдени предразсъдьци, които опосредстват същинското опознаване етносите Това особено ясно личи при уреждането на конфликти между тях. .Затова и резултатите показват наличие на известно,макар и подтиснато напрежение в общуването им.

4. С нарастването на възрастта нивото на конфликтността вътре в етноса се понижава. Тази тенденция се дължи вероятно на натрупания жизнен опит и по-гъвкава и богата система за вземане на решения и разрешения на конфликтите.Наличието на стресогенна социална среда я поддържа относително висока..При показателите на междуетническо общуване, влиянието на възрастта отслабва, а се засилва влиянието на междуетническите предразсъдьци и стереотипи.

5. Икономическата криза, влошените условия на живот, стресогенната среда и нарушения психоклимат повлияват негативно върху нормалните взаимоотношения вътре в етноса.

6. По-високото ниво на междуетническа конфликтност се обяснява с влиянието на икономическата криза, и съществуването на естествените бариери при общуването на различни по произход менталитет, култура, образование и пр. етнически личности и (6,11)
7. Наблюдават се бариери в междуетническото общуване, където различията (икономически, културни, социални и др.), липсата или недостатъчната реална представа за другия етнос, исторически-наслоените и реално съществуващите предразсъдъци, пропагандата, и най-често конфликтните интереси (икономически, социални, културни, образователни, политически и пр.) допълнително затрудняват общуването.
8. Етническият модел на толерантност се потвърждава от направеното изследване. Получените резултати не са обезпокоителни. Те, обаче показват необходимост за по-добро познаване и задълбочаване на контактите между двата етноса.

Библиография

1. Аскевис-Лерпъо,Ф. Какво не е наред със стереотипите? // Социол. проблеми,1996,№2, с. 66-82.
2. Георгиев, Л. Бъдещето на Балканите, С., 1993
3. Грекова, М. Аз и другият.-София,Св.Климент Охридски,1996.
4. Етнокултурната ситуация в България",1992.
5. Зографова, Й. Проблеми на агресивността у човека. С., 1987
6. Зографова, Й. Междуетнически нагласи и социални дистанции.//Социол. проблеми, 1996, №2, с. 55-65.
7. Стоицова,Т.,Й. Зографова, В. Клинчарски. Групови взаимоотношения-междуетнически баланс или вражда // Псих. изследвания,1998,№1-2,с.23-37.
8. Русинова,В.,Й. Зографова. Стрес и агресия в съвременната социална ситуация, С. Социологически проблеми,1992, №.2, .12-20.
9. Селие, Х. Стрес без дистрес. С., 1982.
10. Стоицова,Т., Й. Зографова, В. Клинчарски.Групови взаимоотношения-междуетнически баланс или вражда // Псих. изследвания,1998,№1-2,с.23-37.
11. Темков, Х., И. Попов. Стрес и кризи на личността. С. 1987.
12. Цанев, Ц. Статистически методи за обработване на резултати.// В кн: Пиръов, Г. и Ц. Цанев. Експериментална психология.-София, Наука и Изкуство, 1973.